

Rómaiak az Augustus-korban

A témához mérten kis terjedelmű kötetben a hangsúly a rómaiakon és nem Augustus korán van. A mű ugyanis az *Európa népei* sorozat részeként jelent meg, minden bizonnyal terjedelmi korlátok közé szorítva. A szerző a feladatot csak úgy látta kivitelezhetőnek, ha kiválasztja a római történelem leginkább reprezentatív korszakát, és annak keretében kísérli meg a római nép bemutatását. Emellett azonban teret ad annak az előtörténetnek, mely az Augustus-kori állapotokhoz vezetett. Az is nyilvánvaló ezek után, hogy a hét fejezetre tagolódnak munkák elsősorban társadalomtörténeti szempontból foglalkoznak Rómával. Nem új eredmények felmutatására törekvő monográfia tehát, hanem színvonalasan népszerűsítő munka.

Az első, bevezető fejezet megadja a Római Birodalom földrajzi határait, melyek már Augustus idején megközelítették a későbbi legnagyobb kiterjedést. A mediterrán civilizáció egyik meghatározó hajtóerejét a szerző a városok sokaságában látja, melyek a kereskedelem központjai voltak. Ezt segítette elő a jól kiépített úthálózat, mely nemcsak a kereskedők, de a hadsereg gyors mozgását is biztosította. A meghódított területeken coloniák alapítására került sor, ahova római polgárokat telepítettek le. Ahol már nagy múltú város volt, mint pl. Athén, ott létrehoztak új római központot (római agora).

A 2. fejezet (Egy birodalom születése) egészében Róma korai történelmét tartalmazza a kezdetektől hódításainak csúcspontjáig – dióhéjban összefoglalva. A hódítások csúcspontja – Sallustius alapján – Kr. e. 146-ra tehető, amikor Róma Karthagót, Macedóniát és Görögországot is bekebelezte. Ezzel a Mediterráneum nyugati és keleti fele egyaránt a fennhatósága alá került. Az eseménytörténet leginkább a fejezetben jut szerephez, hogy a birodalommal növekedés folyamata áttekinthető legyen.

A 3. fejezet a késő köztársaságkor válságával foglalkozik. A II. század közepén került sor két brutális katonai lépésre, Karthago és Korinthos lerombolására. Ebben az időszakban rohamosan nőtt a római polgárok száma és a Földközi tengeri kereskedelem. Mindez fontos társadalmi változásokkal

járt: megnőtt a plebeiusok és a lovagok számaránya a patriciusokhoz képest. Új arisztokrácia volt kialakulóban. A hosszú katonaidő a földműves-hadsereg következtében mezőgazdasági gondokat okozott. Ebből jelentette a kiutat Marius reformja a professzionális hadsereg létrehozásával. A köztársaságkor végén mindinkább a kiemelkedő politikai személyiségek kezében összpontosult a hatalom, kik közül a legjelentősebbek Pompeius és Caesar voltak. Ezek a változások elkerülhetetlenül torkollottak a polgárháborúkba, melyek Octavianus és Antonius küzdelmével zárultak le.

A 4. fejezet jut el Augustus koráig (A császár és népe). Kr. e. 27-ben, hetedik consulsága idején minden addigi hatalmát átadta a senatusnak és a római népnek, amiért viszonzásképpen szinte teljhatalmat kapott. Ezzel elkezdődött Róma történelmének új korszaka, a császárkor. Keleten Augustus már ekkor isteni tiszteletet kapott: Kis-Ázsiában templomokat emeltek Róma és Augustus tiszteletére, Egyiptomban a fáraók és a Ptolemaiosok utódjának tekintették. A császár családja és barátai megkülönböztetett helyet foglaltak el a társadalomban. A 20-as évek első felében felépített Mausoleuma már ekkor dinasztikus gondolkodásról tanúskodik. Augustus mindent megtett, hogy egyetlen lánya (Iulia) vagy annak férjei (Marcellus, Agrippa), vagy gyermekei (Gaius, Lucius) révén biztosítsa utódlását, de egyikük sem érte meg ennek eljövételét. Így kerülhetett a választása mostohagyermekére, Tiberiusra. A barátokon (Agrippa, Maecenas, Messala) túl az adminisztratív teendőkhöz fontos szerepet játszottak a felszabadítottak és a rabszolgák. A szerző ezt a kört a monarchikus udvar „embriójának” nevezi.

A *populus Romanus*-t alkotó római polgárok száma Augustus uralma alatt 4 millióról közel 5 millióra emelkedett. Róma lakossága közelítette az 1 milliót, ennek negyede rendszeresen részesült gabonaosztásban. A senatorok rendjét alaposan átalakította, és létszámukat majdnem megduplázta (1000 fölé emelte), a hivatalviselés alsó határát 30-ról 25 évre szállította le. Még inkább megnőtt a lovagok rendje, ahová minden alsóbb rétegből bekerülhettek a főként kereskedelemről meggazdagodott polgárok (400 000 sestertius vagyonnal). A *manumissio* révén a rabszolgák előtt is megnyílt a társadalmi felemelkedés útja: római polgárjogot kaphattak és akár a lovagrendbe is bekerülhettek. Különösen befolyásossá és gazdaggá válhattak a császári rabszolgák, akik az adminisztrációban, a kézművesiparban és a kereskedelemben tevékenykedtek. Az orvosi praxist is jellemzően a felszabadítottak gyakorolták. A nők a családban a *paterfamilias* fennhatósága alá tartoztak, de az apa halála után függetlenné váltak, amíg meg nem házasodtak. A társadalom koherenciájához hozzátartozott a patrónus-kliens viszony, valamint az azonos foglalkozást űzők öngondoskodó kollégiumokba való

tömörülése. Az egykor sokszínű népcsoportokból álló Itália mindinkább egységessé vált, kihalt az oly nagy múltú etruszk nyelv, eltűnt a vallási sokféleség. Integrálódtak ebbe a társadalomba a többnyire keleti eredetű rab-szolgák is, miután felszabadították őket. Többnyire görög nevük árulkodott eredetükről.

Az 5. fejezet a város és a vidék viszonyával foglalkozik. Az előbbi alatt elsősorban Róma értendő, melynek fejlődéséről áttekintő képet kapunk. A köztársaságkor végéig a serviusi falak jelentették a határát, ezen túl kezdődtek a temetők a kivezető utak mentén. A Campus Martius beépítése a köztársaságkor utolsó évtizedeiben kezdődött el. Ekkor épült meg az első maradandó színház, a Theatrum Pompeii. Ugyancsak a falakon kívül jöttek létre a nagy luxuskertek, mint Lucullus kertje, a Horti Sallustiani. A falakon belül a Palatinus domb jelentette az előkelő negyed. Cicero itt 3,5 millió sestertiumot fizetett a házáért Crassusnak. A város életének központja a Forum Romanum volt oszlopcsarnokaival, üzletsoraival. Augustus alatt telt meg ez a terület a császári család emlékműveivel (Basilica Iulia, Divus Iulius temploma, Augustus diadalíve). A Forum központi szerepének csökkenését hozták magukkal az új fórumok, a Forum Iulii és a Forum Augusti. Agrippa épített három új vízvezetékét és egy hatalmas közfürdőt.

A civil társadalom életét 3 tényező határozta meg: a politika (és adminisztráció), a törvény és a pénz. Az első összetevői a testületek, a senatus és a magistratusok. A testületeket választás útján hozták létre. A senatus az állam tekintélyének volt a letéteményese. A végrehajtó hatalmat a magistratusok gyakorolták, elsősorban a két consul, akik a császárkorban az uralkodóval összhangban intézkedtek. A város zökkenőmentes működését (víz- és gabonaellátás, tűzvédelem, köztisztaság stb.) az aedilisek biztosították. A közrend fenntartására az uralkodó létrehozta a praefectus urbi hivatalát és a városi rendőrséget, azaz a praetorianus gárdát. Az igazságszolgáltatás a köztársaság idején nyilvános volt, a császárkorban zárt ajtók mögött zajlott a basilicában vagy az uralkodói rezidencián. A polgári törvénykezés legfontosabb kérdése az öröklés volt. Augustus ragaszkodott hozzá, hogy az örökség maradjon a család tulajdonában ameddig lehetséges.

A római adminisztráció és kereskedelem teljes mértékben monetáris alapon nyugodott. A pénzrendszer ezüst és bronz érmékből állt, de később aranyat is vertek. Iulius Caesar volt az első, aki saját képmását helyezte el érméinek előlapján, miként a hellenisztikus uralkodók. Augustustól kezdve ez uralkodóvá vált. Az adminisztratív és üzleti központként működő Forum Romanumon pénzváltók is tevékenykedtek. Reggeltől késő délutánig erről a területről a kocsik ki voltak tiltva.

A coloniaalapítás fontos része volt a birodalom kiépítésének. Az újonnan létrehozott városok Rómát vették mintául, de módjuk volt mindent szabályosan megépíteni: a forumot, a basilicát, a városházát, szentélyeket stb. A hivatalnoki testületek mintája is Róma volt. A város alaptörvényeit bronz-táblákra vésve kifüggesztették a központban. Néhány ilyen tábla Hispaniában elő is került. A vidék mezőgazdasági tevékenysége fontos részét képezte a római gazdaságnak. A lakosság nagyobb részének ez volt a megélhetési forrása. A legelők közös használatban voltak. Cato szakkönyvet írt a Kr. e. II. század elején a mezőgazdasági munkákról. Ez volt az itáliai birtokok virágkora, amikor bőségesen állt rendelkezésre a pénz és a rabszolga. Kialakultak a nagy farmszerű gazdaságok, de mellettük működtek a veteránok kis gazdaságai is.

A 6. fejezet a kultúrával (szokások, eszmék) foglalkozik, ezen belül először a vallással. A szerző nem tér ki a római vallás történetére, kultuszaira, hanem inkább a társadalomban elfoglalt helyét vizsgálja. Megállapítja, hogy a vallás a politika irányítása alatt volt. A szertartásokat többnyire a magistratusok végezték, nem pedig a papok. Voltak persze papi testületek (pontifex, augur, XV viri sacris faciundis, stb.), de ezeknek tagjai is az arisztokrácia köréből kerültek ki. Az istenek akarátának folyamatos megfigyelését az augurok biztosították, de az istenek ettől függetlenül is jeleket küldhettek prodigiumok formájában. A hagyományos istenek mellett fontos szerepet játszottak az istenné lett halandók, mint Hercules, Quirinus (Romulus), és a perszonifikált erények, mint Virtus, Pietas, Concordia. Ez utóbbiak száma tetszés szerint gyarapítható volt. A családi kultusz legfontosabb istenei a Lares és a Penates voltak, az elhunyt ősökről a Feralia ünnepén emlékeztek meg. A római vallás nyitott volt új kultuszok befogadására, így Görögországból, Kis-Ázsiából, Egyiptomból. Ez az integráció csupán a kereszténység és zsidóság esetében nem működött.

A gyerekek oktatása eleinte családi feladat volt. Akik megtehették, felszabadítottat vagy rabszolgát alkalmaztak tanítóként. Később iskolák is működtek havi 2 sestertius tandíjjal. A római irodalom a Kr. e. III. században az epika és komédia műfajában kezdődött el. A színháznak fontos szerepe volt a latin nyelv és a római kultúra fejlődésében. Ennek ellenére a színészek lenézett réteget képviseltek. A történetírás jellemző formája az annales volt, mely Róma történetét a kezdetektől fogva tárgyalta a közelmúltig. Kr. e. 300 körül már a trójai eredetet vallották a rómaiak. A jelenkor történetével historiae címen foglalkoztak. A szakirodalom egyik legérdekesebb terméke Vitruvius építészetről írt 10 könyve. A római naptárban számos ünnep volt, melyek megtartásához rendszerint színpadi játékok is kapcsolódtak. Ezek

mellett a gladiátorküzdelmek és a fogatversenyek voltak a legnépszerűbbek. A legnagyobb látványosságok közé tartoztak a diadalmenetek, melyek olykor 3 napig is eltartottak.

A 7., egészen rövidre fogott fejezet a hadsereggel és a határokkal foglalkozik. A szerző megállapítja, hogy a köztársaságkor idején nem tapasztalható hosszú távú tervezés a birodalom méretének kialakítását illetően. A természetes határok (hegyek, folyók) elérésének persze mindig volt szerepe az előrenyomulásban. Mariustól kezdve a hadseregbe önkénteseket toboroztak, így professzionális hadsereg jött létre. A császárkor elején még az itáliai katonák voltak többségben a hadseregben, de ez az arány Traianus idejére teljesen eltolódott a provinciákból származó katonák javára. Itália ekkor már leginkább a praetorianus gárda utánpótlását szolgálta.

A kötetet jegyzetek, bibliográfia és névmutató zárják. A könyv formátuma, a szöveg jól áttekinthető szerkezete, az illusztrációi mind hozzájárulnak ahhoz, hogy vonzó olvasmányt jelentsen az érdeklődőknek. Nem azoknak készült, akik már járatosak a római kultúrában, de azoknak sem unalmas olvasmány.

Andrew Lintott: The Romans in the Age of Augustus (A rómaiak Augustus korában). Wiley-Blackwell 2010, 198 o.

Gesztelyi Tamás